

מבירת אי"ש

מתורת רבן של ישראל
הגאון רבי יוסף שלום אלישיב
ציוק"ל

פרשת וירא תשפ"ז גליון מס' 211

אין לסמוך על הדברים למעשה

ואברהם הלך עִמָּם לְשִׁלְחָם (פרשת השבוע יח טז)
מצוות לויה בזמנינו

מצוות עשה של דבריהם וכו' וללוות האורחים ... שכר הלוייה מרובה מן הכל. והוא החק שחקקו אברהם אבינו ודרך החסד שנהג בה, מאכיל עובדי דרכים ומשקה אותן ומלווה אותן ... וכמה שיעור לויה שחייב אדם בה, הרב לתלמיד עד עבודה של עיר, והאיש לחבירו עד תחום שבת, והתלמיד לרב עד פרסה, ואם היה רבו מובהק עד שלש פרסאות. (רמב"ם הל' אבל פי"ד הלכה א-ג)

רבינו: בשו"ע לא יזכר ולא יפקד דיני לויה כל עיקר. וכתב הדרכי משה (סוף חו"מ) **הביאו הסמ"ע** (שם) **דהאידינא אין נוהגין ללות תלמיד לרבו עד פרסה משום דמוחלין על כבודם, אבל מ"מ יש לילך עמו לכל הפחות ד' אמות. והחפץ חיים באהבת חסד** (חלק שלישי ענין הכנסת אורחים פי"ב בהג"ה) **כתב, דדוקא כשהדרכים אינם מסומנים ואם יטעה בהן יש סכנה מפני חיות וליסטים, יש חובת לויה, אבל במקומותינו שהדרכים מיושבים ומסומנים אינן בכלל זה, אכן גם הוא כתב דמכל מקום יש לקיים מצות לויה על כל פנים ד' אמות בתוך העיר, כי בגמ' משמע שהלויה הוא ענין סגולה להמתלה שלא יארע לו אסון בדרך. אמנם החזו"א אמר** (עמק ברכה עמ' קל"ה) **דלא שייך לויה אלא להולך בדרך יחידי אבל בימינו שנוסעים הרבה אנשים יחד נעשה כל אחד לויה לחבירו** (ולדבריו גם ד"א אין חובה כלל) **(שיעורי מן הגר"ש אלישיב ברכות לא ע"א)**

הכנסת אורחים

מדי יום ביומו הקדיש רבנו פרק זמן קצוב, בו יכלו ההמונים שביקשו את עצתו בהלכה בהנהגה ובהתמודדות עם מהמורות החיים לפקוד את ביתו ולהסכיט לחוות דעתו ולעצת קדשו. מאחר שרבו השואלים ולא היה די בפרק הזמן שהקדיש עבורם, היה רבנו מעודד את הפונים להציג את שאלותיהם בקיצור נמרץ כשהוא חותר לעצם הענין.

באחד הימים שינה רבנו ממנהגו והחל לשוחח עם השואלים בניחותא, כשהוא שואל לשמו של כל אחד ואחד מהנוכחים ומתעניין בשלומו, בעוד בני הבית המורגלים באורחותיו ובקוצר אמריו תמהים לפשר התמורה העזה שחלה בהנהגותיו.

המעשה התרחש בתקופת "מלחמת המפרץ", בה שיגרו שונאי ישראל טילים הרסניים שיועדו לזרוע חורבן והרג בארץ הקודש, האנשים התהלכו ברחובות גדושי פחד וחרדה כשהאוימה המדירה את שלוותם נובעת בעיקר מהחשש מפני טילים קטלניים בעלי ראש כימי המפיצים גז רעיל באזורי נפילתם.

באותו היום שוגרו טילים וקול האזעקה דהד ברחבי ארץ הקודש, עם הישמע האזעקה פנה רבנו לחדר האטום המוגן מפני גז רעיל, כשאליו נלווים ציבור השואלים. בעוד הכל חרדים ומבוהלים ומצפים לשמוע היכן נפלו הטיילים והאם ישנם חלילה נפגעים בנפש, החל רבנו להסביר פניו לנוכחים ולהטות אוזן בסבלנות ובמתינות לכל עתירותיהם ומצוקותיהם.

לאחר מעשה כשנשאל לפשר הדבר נימק רבנו את השינוי שחל באורחו ושיגו: בדרך כלל הפוקדים את ביתי אינם באים על מנת להתארח אלא כדי שאשיב לשאלותיהם ולספקותיהם, ועל כן איני מחויב להקדיש להם מזמני מעבר לנדרש,

אולם באותו יום בו נשמעה האזעקה נאלצו הפונים להשתחות בביתי, וכתוצאה מכך הפכו להיות בגדר "אורחים", ועל כן חל עלי חוב "הכנסת אורחים", והיה עלי לקבלם בספר פנים יפות לשאול לשמם ולדרוש בשלומם. (עמודו של עולם)

הנה נא העיר הזאת קרבה לנוס שמה והיא מצער (פרשת השבוע יט)
(ב)

עדיפות למגורים בעיר חדשה

ואמר רבא בר מחסיא אמר רב חמא בר גוריא אמר רב לעולם יחזר אדם וישב בעיר ששיבתה קרובה (שנתיישוב בה מקרוב כלומר עיר חדשה – רש"י) שמתוך ששיבתה קרובה עונותיה מועטין שנאמר הנה נא העיר הזאת קרובה לנוס שמה והיא מצער, מאי קרובה אילימא קרובה דמיקרבא וזוטא והא קא חזו לה, אלא מתוך ששיבתה קרובה עונותיה מוצערין. (שבת י' ע"ב)

רבינו: וד"ל נוהג אף בזמנינו. אמנם אם יש ישיבה ומקום תורה בעיר פשוט דעדיפא. (הערות שבת שם)

וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם (פרשת השבוע יט)
(ז)

קביעות מקום לתפילה

אי"ר חלבו אמר רב הונא כל הקובע מקום לתפלתו אלהי אברהם בעזרו. וכשמת אומרים לו אי עניו אי חסיד מתלמידיו של אברהם אבינו. ואברהם אבינו מנא לן דקבע מקום, דכתיב וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם, ואין עמידה אלא תפלה שנאמר ויעמוד פינחס ויפלל. (ברכות ו' ע"ב)

רבינו: לכאורה מה ענוה יש בקביעות מקום לתפילתו, ועיין רבינו יונה מה שביאר בזה. ובדרך צחות יש לומר, דבמשך הזמן יש לאדם טענות כלפי המקום שבו הוא מתפלל שלא כבדוהו כראוי, אם מפני שסבור שלא נתנו לו עליה כראוי לכבודו, ואם מפני שאר טענות כיו"ב, ולכן רוצה לעקור ממקומו ולעבור להתפלל בבית כנסת אחר, וזה ש"קובע מקום לתפילתו" ואינו משנה את מקומו הרי שהוא עניו ולא שם לבו לענייני כבוד. (שיעורי מן הגר"ש אלישיב ברכות שם)

כעיי"ז כ' בבן יהוידע ברכות שם וז"ל "מקשים ענוה מאן דכר שמיה הכא. ונ"ל בס"ד, כי בבית הכנסת אין כל המקומות שוים, יש מקום גדולים, ויש מקום קטנים, ויש מקום פחותים ועניים, ויש מקום בינונים, ויש מקום ילדים ובחורים, והא ודאי הילדים אחר שיגדלו יחליפו מקומם, וכן דלים ועניים אחר שיתעשרו יחליפו מקומם, וזה הקובע רבותא ידידה כי במקום שישב בילדותו או בהיותו רש שם הוא יושב כל ימיו אפילו אחר שנתגדל ונתעשר, ונמצא כי בדבר זה יש בו מדת ענוה גי"כ שאינו חש על כבודו".

עוד ביאר רבינו מ"ט הקובע מקום לתפילתו הרי הוא מתלמידיו של אברהם אבינו ע"ד הדרוש והמוסר, כי באברהם אבינו האריכה התורה שנתנסה בעשרה ניסיונות ועמד בכולן, ולכל אדם בכל מצב שהוא יש ניסיונות, אך בזאת ייבחן, אם עדיין עומד הוא על משמרתו בלא לזוז כמלוא נימה, וזהו הקובע מקום לתפילתו שהוא מחזיק בקביעותו יום ולילה לא ישובותו ושום רוח שבעולם לא תזיזהו מעבודת קונו, אזי הוא מתלמידיו של אברהם אבינו. (ישא יוסף ח"ד קונטרס וילכו בדרכי ע' ד')

קביעות מקום במקום כבוד

ז"ל רבינו קובץ תשובות ח"ב סי' ט':

הלכה פסוקה באו"ח סי' צ' "יקבע מקום לתפילתו שלא ישנהו אם לא לצורך". והענין להתפלל בתור ש"צ לע"נ אביו הוא בגדר מצות כיבוד אב (עי' שו"ת רעק"א סי' ס"ח) ואין לך צורך גדול מזה, וכמ"ש הרמ"א ביו"ד סי' שע"ו "מי שיועד להתפלל יתפלל ויותר מועיל מקדיש יתום שלא נתקן אלא לקטנים".

ועיי"ש בסי' י' מה שהשיב רבינו להשואל שהק' דהא אם אביו שלא יתפלל במקום קבוע אינו חייב בכבודו, וא"כ מנ"ל דאחרי פטירתו יהיה מחוייב בדבר שהיה פטור בחייו, ועוד דהרי מפסיד מעלת מקום קבוע וקיי"ל דכבוד אב משל אב.

וישכם אברהם בבקר (פרשת השבוע כב ג)

זריזין מקדימין במצות מילה

וביום השמיני ימול בשר ערלתו ותניא כל היום כולו כשר למילה אלא שזריזין מקדימין למצות שנאמר וישכם אברהם בבקר. (פסחים ד' ע"א וכו"ה ביומא כח ע"ב)

לא היה ניח"ל לרבינו שמאחרים זמן הברית. והיה אומר דמצוה זו שנא' עליה בגמ' זריזין מקדימין למצוות שנא' וישכם אברהם בבוקר, אין לאחרה. (שבות יצחק שביעית ע' קי בהע')

ובשנים קדמוניות במקרים רבים לא הסכים רבינו להיות סנדק אחרי חצות היום מחמת דין זריזין מקדימין. אמנם נהג כך רק לנוהגים כמנהג אשכנז, לעומת זאת לא סירב להיות סנדק לאחב"י מבני ספרד, שאצלם המנהג למול גם אחרי חצות. (ישא יוסף או"ח ח"ב סי' סט)

וַיֹּאמֶר מִדּוּעַ אֶתְּ הִלַּכְתָּ אֵלָיו הַיּוֹם לֹא חֹדֶשׁ וְלֹא שָׁבָת (הפטרת השבוע מלכים ב' ד' כג)

ואייר יצחק חייב אדם להקביל פני רבו ברגל שנאמר מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת מכלל דבחדש ושבת איבעי לה למיזל (ר"ה טז ע"ב וכ"ה סוכה כז ע"ב)

גדר הקבלת פנים

רבינו נשאל ע"י נאמן ביתו הרה"ג ר' אריה (בן הגאון רבי משה) אלישיב שליט"א, מהו שיעור הקבלת פני רבו. **והשיב: "להכנס לראות ולצאת.**

עוד אמר רבינו (ישא יוסף ח"א סי' קכו) בהזדמנות אחרת: הגאון ר' לייב חסמן זצ"ל ה' מגיע להגאון רא"ז מלצר זצ"ל והי נכנס ויוצא, שהרי לא מצאנו שיעור כמה זמן ישהה במחיצת רבו.

הקבלת פני רבו אצל רבינו

בחג הפסח ובחג הסוכות היו עולים לבית רבינו גדולי תורה ונכבדי עם להקביל פניו ברגל, והי' מוכבדם בשתיית לחיים. גם המון בית ישראל היו מגיעים להקביל פניו בבית מדרשו, בזמנים שיצא לתפילות, למסירת השיעור, ולסנדקאות.

רבינו נשאל, מדוע אינו פותח דלתות ביתו ברגל (מלבד הני"ל), ומה הפטור של הציבור, הרי יחייב אדם להקביל פני רבו ברגל". **והשיב, ראשית צריך לדעת אם זה רבו, ועוד הנודע ביהודה סובר שאין בזמן הזה חיוב, ועוד מספיק לראות את רבו ואי"צ לדבר איתו. (מפי האיש ע' קפז)**

וַיֵּטַע אֶשֶׁל בְּבֶאֱר שֶׁבַע (פרשת השבוע כא לג)

מדת חסד לשמה בתכלית הנקיות

ויטע אשל בבאר שבע אמר ריש לקיש מלמד שעשה פרדס ונטע בו כל מיני מגדים. רבי יהודה ורבי נחמיה חד אמר פרדס, וחד אמר פונדק. (סוטה י' ע"א)

לשם מה צריך היה לטעת פרדס? הרי היה יכול לקנות פירות מהשוק ולחסוך ממנו יגיעה יתירה. משמע שרצה אברהם אבינו לעשות הכל מתחילה מבראשית שתהיה גם הנטיעה גם הזריעה לשמה, לשם חסד, שכן מדת החסד אינה מתחילה משעת נתינתה לעני דוקא, אלא מאותה שעה שמתחילה הנטיעה כמה שנים קודם לכן, כל פרי ופרי היה מיוחד שהיה שקוע בו הלב הטוב, כל נשמתו של אברהם אבינו וכל חיותו היתה מורגשת בפרדס הזה - "ויטע אשל" הוא בעצמו ולא ע"י שליח.

וכבר פ' המהרש"א על ד' הגמ' (ב"מ פ"ה ע"ב) על ר' חיא שאמר "דעבדי לתורה דלא תשתכח מישראל מאי עבידנא אזלינא ושדינא כיתנא, וגדילנא נישבי, וצידנא טבי, ומאכילנא בשריהו ליתמי, ואריכנא מגילתא, וכתבנא חמשה חומשי, וסליקנא למתא, ומקרינא חמשה ינוקי בחמשה חומשי, ומתנינא שיתא ינוקי שיתא סדרי, ואמרנא להו עד דהדרנא ואתינא אקרו אהדדי ואתנו אהדדי, ועבדי לה לתורה דלא תשתכח מישראל, היינו דאמר רבי כמה גדולים מעשי חייא".

וכתב המהרש"א, למה לו כל הטורח הזה, משום שרצה שלא יתערב שום שיתוף של מחשבה אחרת שלא לשם שמים, הכל על טהרת הקודש, שכל הבנין מתחילתו ועד סופו הכל יהיה נעשה לשם שמים. (דברי אגדה)

תשובות רבינו לרבי יעקב הורביץ זצ"ל ראש ישיבת אופקים נלב"ע י"ז חשון תש"ע

עוד מימי בחירתו שיגר רבי יעקב הורביץ זצ"ל מכתבי שאלות בהלכה לרבינו, ואודות לכך זכינו לכמה תשובות מרבינו בענינים שונים. להלן חלק ממכתבי השאלות ותשובות רבינו בעניני מדת הבטחון

בעזה"י יום חמישי לסדר "וישב" כ"ב כסלו שנת קודש לד' ה' תשכ"ו

להרב הגאון הגדול דיין הגדול בירושלים עיר הקודש תובב"א ה"ה הרב יוסף אלישיב שליט"א רב שלו

קצת ספיקות נתעוררו לנו בענינים הנוגעים הלכה למעשה. הרבה יגענו בפלפול חברים לברר ולא עלה בידינו, וימחול נא כבוד תורתו שמרץ אני לו את שאלותינו כי הדברים נוגעים לנו מאד.

... ג) עומד אני להתחתן ויש לי כסף כדי לקנות כל שצריך בדקדוק, אלא שישנן מחשבות לקנות דברים מאד בצמצום ולשמור קצת מן הכסף לזמן מאוחר שמא נצטרך לו. האם דאגה לזמן אחר היא בגדר מידת הבטחון, או איננו מחויבים לדאוג לזה ולשמור כספינו לזמן אחר.

תשובה

במאירי בבא מציעא דף מ"ב ה"צדיקים ראוי להם לחוס על ממונם - מפני שאין הריחוק מצוי להם כל כך כשאר בני אדם - ומתוך כך צריכים להזהר בכל דבר שיהא ממונם מתקיים, דרך עצה אמרו לעולם ישליש אדם את נכסיו שליש בקרקע". (היינו שיניח השליש בקרקע כדלקמן כספים אין להם שמירה אלא בקרקע. מהרש"א)

על כל פנים אין בזה משום חסרון במדת הבטחון....

בברכת התורה

יוסף שלו' אלישיב (ישורון כרך כו ע' תתצט)

בס"ד י"ד אדר תשס"ב

לכבוד הרב הגאון המפורסם מהור"ר יעקב הורוביץ שליט"א

ראש ישיבה בישיבת אופקים

ברכה ושלו' רב

על אף הטרדות הסובבים אותי פניתי להשיבו על שאלותיו כפי הסדר הכתוב במכתבו.

על השאלה אם מותר לעשות ביטוח סעודי שאם חס ושלום יצטרך לזה יכסו את הוצאותיו.

אין בזה שום סרך של איסור, בזה שהוא מבטיח את עצמו בקופת חולים אין בזה משום חסרון בבטחון, אדרבא יש בזה ענין של חסד עם החיים שלא יצטרך להטיל עצמו על הבריות.

אשר לגודל הסכום שראוי להוציא על זה ולאיזה סוג עליו להבטיח את עצמו, הדבר תלוי במדת יכולתו לפי מצבו הכספי ובסכום שהוא מרויח

(קובץ תשובות ח"ה סי' כא)

מרן רבי אברהם ישעיהו קרליץ זצוק"ל בעל החזון איש נלב"ע ט"ו חשון תשי"ד

דברים שנשמעו מבני רבינו הגאונים רבי משה שליט"א ורבי בנימין שליט"א אודות הקשר של רבינו עם החזו"א.

אבא שמע לראשונה על החזו"א מהרב בענגיס, ואמר לו שיש יהודי אחד שדיבר איתו עוד בחי"ל שהוא יודע את כל התורה כולה וזה הי' החזו"א. כמובן שאחרי זה ראו את הספרים שהוציא והוא כבר נודע בכל מקום.

החזו"א דחף מאוד מאוד את השידוך של אחותינו עם הגאון רבי חיים קניבסקי. אבא הי' אצל החזו"א לפני זה בענין שאלה של שם בגט, אודות אשה בשם 'אנה' האם לכתוב את שמה עם א' או עם ה' בסוף, ואבא נחלק בזה עם א' גדולי ירושלים שאמר לכתוב עם א' משום שהאשה חותמת כך, ואבא הי' סבור שצריך לכתוב עם ה', ובשביל זה נסע לחזו"א, והחזו"א אמר לו שהוא צודק.

באמצע השידוך הי' מי שהעלה לפני החזו"א שיש פה בעיה עם השמות, שאבא קרוי בשמו הנוסף 'יוסף' כאחד משמותיו של החתן, החזו"א הי' סבור שאין בזה בעיה, ומיד אמר בזעקה: "וואס גייטמאן האלץ' דערציילן"? (ימה צריכים לספר הכל!?) הוא נורא פחד מזה שהשידוך לא יצא לפועל.

אבא שאל את החזו"א שאין לו כ"כ אמצעים מהיכן להביא את כל הכסף הנדרש, האם הוא יכול להתחייב דבר שאין לו, ובפרט שהי' אז צריך לחתן את אחי הג"ר שלמה זצוק"ל שהי' גדול מהרבניית בת שבע. החזו"א השיב שיכול להתחייב, וצריך להתחייב בשידוכין קצת יותר מהיכולות הרגילות, ולאחמ"כ אבא נעשה באמת דיין בירושלים וזה הגדיל את הכנסותיו וסיעו לו בהתחייבות.

בתקופת החתונה הייתי אז (הגאון רבי משה שליט"א) כבן י"ב, החתונה היתה ביום חמישי בלילה, ולשבת שבע ברכות נשארת לבדי מכל המשפחה, הסיבה לכך היתה משום כיבוד אם שהי' לאבא, שהרי אמו הרבנית ע"ה היתה גרה בביתנו שנים רבות והוא לא רצה שהיא תהיה בביתה לבד, לכן נשארת לבד להיות נציג המשפחה בשבת שבע ברכות.

וישנתי שני לילות אצל החזו"א בליל שישי ובמוצאי שבת, ממש באותו החדר, זה הי' כשעוד מרן בעל הקה"י הי' גר ממש לידו איפה שנמצא היום ת"ת תשב"ר.

אני זוכר שהוא בירך ברכת המזון במוצאי שבת לאחר מלווה מלכה, ואיני שוכח איך שבירך ממש מילה במילה שהרי הלכה פסוקה היא 'צריך להשמיע לאזניו' והוא קיים את זה בהידור.

כשהגעתי לחתונה החזו"א הי' בחופה והלך הוא לא נשאר לסעודה, לאחר החתונה כשבאתי לישון אצל החזו"א אחותו הרבנית פעשה מרים ע"ה (אשת בעל הקה"י) הציגה אותי בפני החזו"א ואמרה שזה אח של הכלה, החזו"א שאל אותי מה אני לומד? ואמרתי לו שאני לומד קידושין! אז הוא שאל אותי ב' שאלות, אחד מי מקדש את מי האיש את האשה או האשה את האיש? אמרתי כמובן האיש את האשה, אז הוא הפטיר בחיבה: "נו היום ראית את זה..." לאחמ"כ שאל האם דרך זה לשון זכר או לשון נקיבה והשבתי לו, בנוסף ראיתי את החזו"א לומד שם חברותא.

השבת שבע ברכות הי' כמדומני בבנין ת"ת תשב"ר, החזו"א לא השתתף בסעודות, אבל ביום בסעודה שלישית הוא נכנס לקראת ברכת המזון (אולי ישב קצת בסעודה), ובברכת המזון עשו זימון על הכוס כדין, ויש נידון גדול אם שותים לפני הבדלה או לא וזה מחלוקת בפוסקים, והחתן עצמו – רבי חיים – עשה את הזימון, ור' צבי קגן אמר לרבי חיים 'נו טרינק!' (תשתה) והי' שם דיבור סביב זה, אבל רבי חיים לא שתה. מה שהי' מענין שבמשך כל הזמן החזו"א שתק ולא אמר כלום ולא פסק לכאן או לכאן.

פ"א הי' זה לאחר החתונה של ר' חיים, החזו"א התקשה בביאור דברי ירושלמי בזרעים, אז הקה"י הי' נוהג מדי פעם לשלוח מכתב לאבא ושם כתב לו את השאלה, ואבא השיב לו את מה שהוא חושב בביאור דברי הירושלמי. כשהחזו"א ראה את זה הוא אמר: "מי שלא למד תורה לשמה מנעוריו לא יכול לומר ביאור כזה!" ובהכרח שהכותב למד תורה לשמה מנעוריו. (קובץ שיח התלמידים שע"י מכון שיח אמונה)